

χάνεται σε έναν ποταμό θεωρητικολογίας – κάτι το οποίο, συχνά, αποτελεί αχίλλειο πτέρνα των μελετητών της γενιάς του. Εξηγεί πειστικά γιατί επιλέγει τη θεωρία της κινητοποίησης πόρων, αν και αξιοποιεί και στοιχεία της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινημάτων, η οποία βρίσκεται στον αντίποδα της πρώτης. Η εφαρμογή της συνδυαστικής του προσέγγισης στο υλικό πείθει τον αναγνώστη, φανερώνοντας ότι η σύζευξη αυτή είναι όχι μόνο θεμιτή, αλλά και γόνιμη ερμηνευτικά.

δ) Έχοντας στη διάθεσή του ένα υλικό κατάστικτο από δεδομένα (ημερομηνίες, κινητοποιήσεις, γεγονότα, πρόσωπα, οργανώσεις, σχολεία) ο Δ. Σκλαβενίτης καταφέρνει να συνθέσει μια ενιαία και ρέουσα αφήγηση, την οποία τα παραθέματα από συνεντεύξεις που παρεμβάλλονται, την τώνουν και τη ζωντανεύουν, χωρίς να τη διασπών. Είναι, και αυτό, ένα σημαντικό προσόν του έργου.

ε) Η μελέτη ανοίγεται σε άλλα όμορα πεδία, όπως οι φοιτητικές καταλήψεις (ιδίως ενάντια στον Νόμο 815), ο ρόλος των καθηγητών και των γονιών, η σημασία της πολιτικής συγκυρίας. Το άνοιγμα αυτό διευρύνει ουσιαστικά την οπτική της, ενώ βάζει παρακαταθήκες για τη συνέχισή της και σε άλλα πεδία. Για παράδειγμα, η κουλτούρα της κατάληψης και η σχέση της με τα νεολαιίστικα κινήματα, η πολιτική κουλτούρα της κατάληψης και η επίδρασή της στην πολιτική ζωή, η βιωματική διάσταση των καταλήψεων και η επιρροή τους στις μετέπειτα διαδρομές των συμμετεχόντων.

Ολοκληρώνω με μερικές ειδικότερες παρατηρήσεις, που μορφοποίησα διαβάζοντας το βιβλίο.

α) Οι καταλήψεις στην Ελλάδα, σε αντίθεση με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είναι πρωτίστως μαθητικές και φοιτητικές. Οι καταλήψεις στέγης, οι εργατικές καταλήψεις ή οι καταλήψεις με αιτήματα πολιτισμικά, αν και δεν είναι άγνωστες, παραμένουν κακεκτικές. Οι λόγοι, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να αναζητηθούν στην υπερτροφία και κυριαρχία του πολιτικού στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης.

β) Οι καταλήψεις του 1990-1991 σηματοδοτούν μια τομή και μια αντιστροφή. Ενώ μέχρι τότε οι φοιτητές και οι κινητοποιήσεις τους δίνουν τον τόνο, το φθινόπωρο του 1990 οι μαθητές, σε όλη την Ελλάδα, είναι εκείνοι που ξεκινάνε. Οι κινητοποιήσεις τους για αρκετές εβδομάδες περνάνε στα «ψιλά» των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων, ωστόσο χάρη στη μαζικότητα, τη διάρκεια και την πανελλαδική τους έκταση θα επιβληθούν: θα υποχρεώσουν τον Τύπο και τους σχολιαστές να ασχοληθούν μαζί τους, πολλές φορές μάλιστα αποβάλλοντας την παραδοσιακή αρνητικότητα τους έναντι των καταλήψεων, καθώς θα κάνουν λόγο για τη «ζωντανία» και τη «φρεσκάδα» των μαθητών. Οι φοιτητές θα πλαισιώσουν το κίνημα με αρκετές βδομάδες καθυστέρησης.

γ) Αποτελούν οι καταλήψεις του 1990-1991 το «Πολυτεχνείο της γενιάς μας», όπως επιγράφεται το σχετικό κεφάλαιο; Ναι και όχι, κατά τη γνώμη μου. Ναι, επειδή για μια σειρά λόγους (όπως η έκταση και η μαζικότητά τους, η εντυπωσιακή ανάδυση στο προσκήνιο της μαθητιώσας νεολαίας, η δραματική τους τροπή με τη δολοφονία Τεμπονέρα, η επιτυχής έκβασή τους, με την παραίτηση Κοντογιαννόπουλου και το πάγωμα της «μεταρρύθμισης» –ας μην το ξεχνάμε, σε μια στιγμή που η κυβέρνηση Μητσοτάκη έμοιαζε παντοδύναμη, ήταν η πρώτη κινηματική νίκη) επέχουν, για τις επόμενες γενιές καταληψιών, τη θέση του «ιδρυτικού μύθου». Όχι, επειδή, σε εμφανή αντίθεση με το Πολυτεχνείο, δεν έχουμε καμιά «μνημείωση», καμιά απόπειρα τελετουργικού εορτασμού ή οικειοποίησης. Προφανώς, τα μεγέθη δεν είναι ίδια, ωστόσο το γεγονός ότι στα είκοσι πέντε χρόνια που ακολούθησαν το μόνο που θα βρούμε για τις καταλήψεις του 1990-1991 είναι κάποια

σποραδικά άρθρα και λιγοστές εκδηλώσεις, είναι αξιοσημείωτο – και συνιστά εμφανή διαφορά με το Πολυτεχνείο του 1973.

Το βιβλίο του Δημήτρη Σκλαβενίτη αποτελεί έργο αναφοράς, όχι μόνο για το φαινόμενο των καταλήψεων, αλλά και ευρύτερα για το μαθητικό κίνημα στα χρόνια της μεταπολίτευσης. Κι αυτό γιατί, όπως προσπάθησα να δείξω, καταφέρνει να συνδυάσει τη στιβαρή ερευνητική δουλειά και τη γόνιμη αξιοποίηση της θεωρίας, χωρίς να φοβάται να αναμετρηθεί με τις προκλήσεις που δημιουργούν το θέμα και το υλικό του. Μας δείχνει, έτσι, πώς ένα θέμα σπουδαίο, όπως οι καταλήψεις, μπορεί να μην εξαντλείται στον εντυπωσιασμό, με μια «πιασάρικη» προσέγγιση, αλλά να γίνεται ακόμα σπουδαιότερο, καθώς μέσα από τη μελέτη του κατανοούμε πολλά για τους μαθητές και το μαθητικό κίνημα, αλλά και ευρύτερα το κίνημα, των χρόνων 1974-2000. Στο εγχείρημά του αυτό, ο Δημήτρης Σκλαβενίτης αποφεύγει τόσο τον ξηρό ακαδημαϊσμό όσο και την παθιασμένη πολιτική προσέγγιση: αν και το θέμα τον συνεπαίρνει, παραμένει νηφάλιος· δεν είναι διόλου αδιάφορος, αλλά το πάθος του το μετατρέπει σε πλούτο της γραφής και της ανάλυσης. Αναμένουμε τη συνέχεια.

ΤΑΣΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Το βιβλίο του Δημήτρη Σκλαβενίτη αποτελεί μια πραγματική τομή στη μελέτη που αφορά την πολιτικοποίηση και την ευρεία κινητοποίηση των μαθητών σε ζητήματα κλαδικών διεκδικήσεων, σχετικών με τη νομοθεσία που διέπει τη μέση εκπαίδευση. Κατά τη διάρκεια της μακράς περιόδου 1974-2000, η οποία εξετάζεται από τον συγγραφέα, η έννοια και η πολιτική οντότητα του μαθητή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υπέστη θεμελιώδεις αλλαγές, σαφώς αντίστοιχες με εκείνες που βίωσε, απορρόφησε και ενσωμάτωσε η ελληνική κοινωνία. Πρόκειται για μια εικοσιπενταετία ουσιαστικής πολιτικής μετάβασης, αστικοποίησης, οικονομικής ανάπτυξης αλλά και μεγάλων ανατροπών στην ανεκτικότητα και στην αποδοχή της αναβαθμισμένης θέσης των νέων.

Με αφορμή την πολλή καλή ερευνητική και συγγραφική δουλειά που αποτυπώνεται στο βιβλίο, παρατίθεται το παρόν κείμενο, όχι ως βιβλιοκρισία με την κυριολεκτική έννοια του όρου, αλλά ως μια σειρά βιωματικών σκέψεων, σχετικών με το κλίμα και το πλαίσιο το οποίο εν μέρει ίσχυε στον αθηναϊκό μαθητικό κόσμο του κέντρου της πόλης, κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη Μεταπολίτευση του 1974. Ένα είδος μεταγενέστερου απολογισμού, μιας εκ των υστέρων εφηβικής μαρτυρίας, μιας συνδρομής στην προσπάθεια αντίληψης της περιόδου μέσα από το βίωμα.

Η πυκνότητα της πολιτικοποίησης που δημιούργησε η περίοδος της δικτατορίας, προσέδωσε ισχυρό κύρος στην έννοια *αντίσταση* και ιδιαίτερο κύρος στην αντιστασιακή δράση εναντίον της χούντας εκ μέρους της αριστεράς και της νεολαίας. Η βία και ο φόβος που προηγήθηκε και η ανάσα ελευθερίας που ακολούθησε τη Μεταπολίτευση, έδωσε γενικότερο κύρος στους αγώνες των νέων για την ελευθερία, διαμορφώνοντας μια

Ο Τάσος Σακελλαρόπουλος είναι ιστορικός και εργάζεται στο Μουσείο Μπενάκη.

αφαιρετική, σε μεγάλο βαθμό, λογική ότι η αντίσταση κατά της δικτατορίας του 1967 αποτελούσε τη φυσική συνέχεια της αντίστασης, ιδιαίτερα της εαμικής, κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου.

Μετά την πτώση της χούντας, ο σεβασμός στην έννοια αντίστασης διατήρησε, επισήμως τουλάχιστον, το κύρος του στο σύνολο των πολιτικών χώρων. Αποτέλεσε ωστόσο έμβλημα σε όποιους πολιτικούς χώρους καλλιέργησαν την εφηβική μαχητικότητα ως εργαλείο επικοινωνίας και ως όχημα πολιτικής ανάπτυξης.

Η πολιτικοποίηση και η ριζοσπαστική διάσταση της μεταπολιτευτικής περιόδου μπήκε στα σπίτια και στις οικογένειες μέσω της εφηβικής αμφισβήτησης και της εφηβικής διεκδίκησης, ενδεδυμένων, και των δύο, με τον χιτώνα της επανάστασης. Ενδυματολογικά, επρόκειτο για μια εισβολή στη μαθητική καθημερινότητα, ενός κύματος στρατιωτικού υλικού, χακί χρώματος, απαρτιζόμενου κυρίως από χιτώνια και ελαφρά σακίδια ώμου. Εικαστικά, ο ρουκισμός συμπληρωνόταν και από παρεμβάσεις στα εφηβικά δωμάτια, με αφίσες που με θαυμασμό απεικόνιζαν είτε τον Τσε, είτε, για τους τολμηρότερους, τον Άρη Βελουχιώτη. Σε επίπεδο δημόσιας έκθεσης, οι πιο διαβασμένοι νέοι συζητούσαν με τρόπο μαχητικό για τη νέα καταπίεση που ξημέρωσε και για την κολοβή μεταπολίτευση που δεν προχωρούσε, ως όφειλε, ενώ οι πιο μαζεμένοι προσπαθούσαν έμμεσα να φέρουν σε λογαριασμό το πολιτικό κλίμα του σπιτιού τους με την εφηβική εκρηκτικότητα των ημερών. Κοντά σε αυτά, η λογοτεχνία συνέχιζε, ευτυχώς, να διαβάζεται πολύ, οι μουσικές αναζητήσεις να είναι απαιτητικές με το ροκ κυρίαρχο και το ρεμπέτικο να μπαίνει επίσημα στην εφηβική ζωή μέσα από κασέτες του προσωπικού κασετοφώνου, στις οποίες καταγράφονταν οι φάσεις της γνήσιας ιστορίας του. Το ελαφρολαϊκό τραγούδι, που είχε θριαμβεύσει και κυριαρχήσει ως καλλιτεχνική ηθική κατά τη δικτατορία, μάλλον απαξιωνόταν από τους εφήβους εκείνους, όπως αντιστοίχως είχε απαξιωθεί και από τους μεγαλύτερους νεαρούς, ήδη από την αρχή της ακμής του. Αντίστοιχα απαξιωνόταν μάλλον, και αυτό που σήμερα ονομάζεται «παλιός καλός ελληνικός κινηματογράφος», ως κάτι πρόχειρο και κυρίως απολίτικο που άγγιζε τα όρια του λούμπεν. Αναζητούντο σαφώς μορφές τέχνης και έκφρασης που θα συνόδευαν τον πολιτικό ριζοσπαστισμό της περιόδου και που θα έθεταν σε κίνηση ό,τι η χούντα είχε παραμερίσει και υποχρεώσει σε σιωπή.

Κύριο όργανο δημόσιας λειτουργίας για τους μικρότερους παρέμενε η σιωπηλή εφηβική παρατηρητικότητα: των εικόνων στους δρόμους, της πυκνής ανάπτυξης των πολιτικών αφισών στους τοίχους της πόλης, των γιγαντοαφισών των κινηματογράφων, των ταινιών με πολιτικό περιεχόμενο, των πρωτοσέλιδων των εφημερίδων, της συμπεριφοράς των αστυνομικών. Μια παρατηρητικότητα ωστόσο, που δίσταζε να εκφραστεί μπροστά στις μεγάλες αλλαγές της χώρας αλλά και στις μεγάλες αλλαγές που έφερνε η ηλικία στις σχέσεις με τους γονείς αλλά και στις σχέσεις με το άλλο φύλο.

Απέναντι σε αυτή την ορμητικότητα και την αμφισβήτηση των ημερών, η συντηρητικότητα της προηγούμενης γενιάς δεν δίσταζε να εκφράζεται ανησυχώντας και παρεμβαίνοντας. Γονείς και καθηγητές αναστατώνονταν, κρίνοντας την πολιτική πλημμυρίδα των ημερών ως έντονα ανατρεπτική και τις διεκδικήσεις εντός των σπιτιών και κυρίως εντός των σχολείων ως πολύ επικίνδυνες. Η πολιτικοποίηση και η μαχητική υποστήριξη πολιτικών απόψεων και θέσεων εκ μέρους των μαθητών, δημιουργούσε φόβους ότι το κύμα της Μεταπολίτευσης θα σάρωνε κάθε πειθαρχία και κυρίως θα σάρωνε το όποιο κύρος εξα-

κούσε ο θεσμός του σχολείου και οι ίδιοι διδάσκοντες επί των μαθητών. Κινδύνευε δηλαδή, κατά την άποψή τους, ένας θεμελιώδης άξονας που παραδοσιακά έθετε σε κίνηση, όχι μόνο τη γνώση αλλά και τον σεβασμό σε ό,τι σήμαινε κρατική οντότητα και ιεραρχία. Κάθε πολιτικοποίηση ήταν αυτομάτως κομμουνιστική και κάθε ατημέλητη εμφάνιση ήταν συχνά αήθης για τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και αφετηρία για ασεβή πολιτική στάση.

Μεγάλο κεφάλαιο, που αφορούσε αρκετά ιδιωτικά αλλά και πολλά δημόσια σχολεία, ήταν η δραστηριότητα αλλά και η κυκλοφορία των εντύπων των νεοπαγών μαθητικών οργανώσεων, οι οποίες, άμεσα ή έμμεσα, συνδέονταν με κόμματα της ορθόδοξης και της ανανεωτικής αριστεράς ή και της επαναστατικής αριστεράς αλλά και με το νεότευκτο τότε ΠΑΣΟΚ. Η μαθητική οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας διατηρούσε σαφώς πολύ περιορισμένη απήχηση ή, τουλάχιστον, η συμπάθεια προς αυτήν δεν εκδηλωνόταν ανοιχτά, θεωρούμενη πολιτικά συντηρητική οργάνωση για το κλίμα της περιόδου.

Απλή όσο και σύνθετη είναι η απάντηση του τι οδήγησε πολλούς εφηβουςμαθητές στη συμμετοχή τους στις πολιτικές μαθητικές νεολαίες και ιδιαίτερα σε εκείνες που αποτελούσαν μέρος της ευρείας αριστεράς.

Κατ' αρχήν η κυρίαρχη διαδικασία ήταν η εξυπηρέτηση της ανάγκης πολιτικής και δημόσιας έκφρασης της νεολαίας που απελευθέρωσε η Μεταπολίτευση και, βεβαίως, η οργάνωση της έκφρασης αυτής σε κατευθύνσεις κινηματικές, οι οποίες, προ της δικτατορίας και εντός αυτής, είχαν σαφώς ποινικοποιηθεί. Ήταν ένας αγώνας δρόμου, όπου η αριστερά οδηγούσε την κούρσα επανασύνδεσής της με την ελληνική κοινωνία, σε νόμιμο πλαίσιο αυτή την φορά. Στην πορεία αυτή βρήκε τον νεαρό κόσμο και μεγάλο αριθμό μαθητών πρόθυμους βέβαια, στη συμμετοχή και στη διεκδίκηση του ρόλου και του μεριδίου στις αλλαγές, που θα έφερναν τη βαθιά τομή και που θα έκαναν τη μεγάλη διαφορά μεταξύ του πριν και του μετά, μεταξύ της δικτατορίας και της δημοκρατίας.

Παράλληλα όμως, η αίσθηση εκ μέρους των μαθητών, ότι συμμετείχαν στο πλαίσιο της πολιτικής αναδιάταξης της χώρας, διαμόρφωνε ένα ακόμη ουσιαστικό στοιχείο, μη πολιτικό, το οποίο ενίσχυε τη διάθεση συμμετοχής. Ήταν το στοιχείο εκείνο που βοηθούσε στην αντιμετώπιση του εφηβικού φόβου, δημόσιας έκθεσης και παρουσίας, μέσω της συμμετοχής σε μια συλλογικότητα, η οποία είχε στόχο την ανανέωση μετά την ιστοπέδωση της δικτατορίας. Με τον τρόπο αυτό και σε αυτό το πλαίσιο, το μαθητικό κίνημα της μεταπολιτευτικής περιόδου καλλιέργησε συντροφικότητες, οι οποίες έδωσαν την πεποίθηση της ένταξης στη γοητευτική έννοια αντίστασης, έστω και αν αυτό γινόταν εκ των υστέρων και σε ασφαλές περιβάλλον, λόγω της πτώσης της δικτατορίας. Προφανώς, ούτε το μαθητικό κίνημα ήταν συγκρίσιμο με το εργατικό, ούτε με το λαμπερό και μαχητικό φοιτητικό. Ούτε βεβαίως οι διεκδικήσεις του ήταν τόσο ευρείες, που να αφορούν τη θέση του εργαζόμενου στην παραγωγή, ούτε την αποχουνοποίηση των ανώτατων ιδρυμάτων. Ο ρόλος του στο πλαίσιο της πολιτικής πίεσης ήταν σαφώς συμπληρωματικός στην εικόνα ότι τα αιτήματα για αλλαγές ήταν ισχυρά και αφορούσαν κάθε πτυχή της δημόσιας ζωής.

Στα χρόνια όπου οι νέοι και ιδιαίτερα οι μαθητές δεν θεωρούνταν από τους ενήλικες ως σεβαστό τμήμα της δημόσιας ζωής, η συμμετοχή στις μαθητικές οργανώσεις διαμόρφωνε αφετηρίες γνωριμίας με τη ζωή, μέσα από οδούς που θα μπορούσαν να επισπεύσουν την πολιτική ωριμότητα, όπως αντίστοιχα και να παρατείνουν την πολιτική εφηβεία.